

УДК 347.965.42

АКТУАЛЬНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

*Колеснікова Марія Вікторівна,
канд. юрид. наук,
ст. викладач кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
ННІ права,
Сумський державний університет*

*Шапвалова Аліна Олександрівна,
студентка V курсу ННІ права,
Сумський державний університет,*

У статті розглядається актуальність впровадження інституту медіації в законодавстві України. Проаналізовано суть медіації, її головна мета та причини низької популярності медіації в Україні. Охарактеризовані принципи, суб'єкти і їх правовий статус, встановлено переваги процедури примирення (медіації). Об'єктом наукового дослідження є суспільні відносини в сфері правового регулювання інституту примирення. В свою чергу, предметом наукового дослідження є процес правового регулювання інституту примирення (медіації) в судочинстві України. На сьогоднішній день перспектива впровадження медіації доволі часто обговорюється серед українських науковців так і практиків, проводяться круглі столи, конференції, з'являються заклади які охоче проявляють бажання навчати медіаторів. Тому деякі науковці зазначають, що поки відповідне законодавство не прийняте, а саме Закон України «Про медіацію», то медіацію слід трактувати через процесуальні норми існуючої нормативно-правової бази. В усьому світі медіація широко застосовується, і навіть в багатьох країнах закріплена на законодавчому рівні. Коли в Україні інститут примирення тільки на стадії планування до запровадження в законодавстві. Основною задачею медіатора є сприяння учасників спору знайти вирішення спору, врегулювати конфлікт. Врегулювання конфлікту відбувається шляхом надання сторонам можливості вивчити всі законні способи вирішення спорів. А головна мета медіації – знайти шляхи до примирення сторін. Медіація направлена на дружнє врегулювання спору, на досягнення консенсусу. Це дозволяє зберегти гарні відносини, в тому числі й ділові, якщо медіація проводиться по комерційному спору.

З цього виходить що:

- медіація дозволяє досягти домовленості з повагою до всіх сторін;
- медіація допомагає знайти практичне рішення, з яким погоджуються всі учасники;
- медіація допомагає запобігти довгим судовим процесам;
- медіація створює повагу і зміцнює автономію учасників конфлікту.

Ключові слова : медіація, інститут примирення, відновлююче правосуддя, медіатор, переваги медіації, перспектива впровадження процедури медіації, конфлікт, врегулювання спору, головна мета інституту примирення.

Kolesnikova M. V., Shapovalova A. O. The Urgency of Introducing the Institute of Mediation in the Legislation of Ukraine. In the article the urgency of implementing the institute of mediation

in the legislation of Ukraine. Analyzes the essence of mediation, its main purpose and reasons for the low popularity of mediation in Ukraine. We characterize the principles entities and their legal status, established benefits of conciliation (mediation). The object of the research is public relations in the sphere of legal regulation of the institute of reconciliation. In turn, the subject of scientific research is the process of legal regulation of the institute of reconciliation (mediation) in legal proceedings in Ukraine. Today the prospect of introducing mediation often discussed among Ukrainian scholars and practitioners, round tables, conferences, there are institutions that are willing to show a desire to train mediators. Therefore, some scientists say that until appropriate legislation is not established, the mediation should be interpreted by the procedural rules of the existing legal framework. Worldwide mediation is widely used, and even in many countries is enshrined in law. When Ukraine Institute reconciliation only at the stage of rule to the introduction of legislation. Thus, we can say that the main task of the mediator is to assist parties to the dispute to find a solution to the dispute, to resolve the conflict. The settlement of the conflict is by giving the parties opportunities to explore all legal solutions to disputes. A main goal of mediation - to find ways to reconcile the parties. Mediation is aimed at a friendly settlement of the matter on consensus. This allows you to maintain good relations, including business, if mediation is conducted in a commercial dispute.

It follows that :

- Mediation allows to reach an agreement with respect to all parties;
- Mediation helps to find practical solutions which agree to all participants;
- Mediation helps prevent long legal process and a large monetary and moral costs;
- Mediation creates respect and strengthens the autonomy of the conflict.

Keywords : mediation institute reconciliation, restorative justice, the mediator, the benefits of mediation, the prospect of the introduction of mediation procedures, conflict, dispute settlement, the main goal of the institute of reconciliation.

Постановка проблеми. Державна політика України спрямована на європейський та міжнародний досвід, особливо що стосується захисту основоположних прав і свобод людини і громадянина. З урахуванням того, що в провідних країнах вже давно налагоджений і розроблений механізм правового регулювання інституту медіації, зокрема, Австралії Австрії, Бельгії, Німеччині, США та багатьох інших країнах світу, постає актуальність питання ефективного впровадження інституту медіації в Україні, який на сьогодні знаходиться в стадії становлення.

Відповідно до ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб [1]. З огляду на це, не завжди рішення є взаємовигідним для сторін, прийняте судом першої інстанції, що спричиняє його оскарження в подальші. Отже, доцільно вирішувати конфлікт в досудовому порядку шляхом примирення сторін, тим самим запобігти судовому провадженню. Щодо переваг для суспільства медіація призводить до заощадження бюджетних коштів, зменшення кількості осіб у закладах позбавлення волі, відбувається підвищення ролі громадянського суспільства і гуманізація суспільних відносин.

Стан наукової розробки. Аналіз юридичної літератури свідчить, що теоретичні питання пов'язані із дослідженням даної тематики розглядалися в працях українських науковців як : О. В. Белінська, Л. Юхтенко, А. Г. Бортнікова, Д. В. Великодний, О. В. Керевич, С. С. Білуга, О. Д. Сидельников, О. Є. Соловйова-Полудніцина, А. Цибуляк-Кустевич та багато інших.

Невирішені раніше проблеми. Не зважаючи на численні наукові публікації, на сьогодні, в Україні активне впровадження інституту примирення як досудового врегулювання спорів охоплено тільки теоретично, правовий статус медіації не набув свого законодавчого закріплення, що в свою чергу зумовлює актуальність обраної тематики.

Мета статті полягає в узагальненні наукових положень і теоретичний огляд нормативно-правового регулювання інституту примирення (медіації) в судочинстві України, а також у визначенні переваг процедури медіації, її перспективи впровадження.

Виклад основного матеріалу. Саме слово «медіація» походить від латинського «mediatio» - посередництво, аналогами є слова «mediation» (англ.), «médiation» (фр.). Взагалі, «медіація» це термін який є загальноживаним на міжнародному рівні, але в сучасному українському законодавстві не закріплений, і

немає єдиного підходу до розуміння його сутності. Тому, наведемо декілька загальновідомих визначень даного терміну.

Так, наприклад, у Законі України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» медіація надається як переговори за участі нейтрального посередника, добровільний і конфіденційний процес, в якому нейтральна третя сторона допомагає конфліктуючим сторонам досягти взаємоприйнятої угоди, як метод, за яким сторони управляють і володіють як самим процесом так і його результатом – угодою, тобто нічого не вирішується без згоди сторін [2].

У Директиві 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи медіація – це структурований процес, незалежно від його назви або посилання на нього, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для вирішення спору за підтримки медіатора [3].

Медіація як діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу й урегулювання спору самостійно самими сторонами - вказано в Указі Президента України «Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів» [4].

Крім того, можна навести багато науковців, в працях яких згадуються поняття медіації. Наприклад, О.В. Белінська, розуміє під поняттям «медіація» добровільний та конфіденційний спосіб вирішення конфліктної ситуації, де медіатор у ході структурованої процедури допомагає учасникам конфлікту вступити у прямі перемовини з метою вироблення спільного рішення щодо проблеми [5, с. 158 - 159]. Більш вузьке розуміння поняття медіації пропонує, І. Присяжнюк і зазначає, що медіація є альтернативним (досудовим) способом вирішення спорів, у яких третя незалежна особа – медіатор, надає допомогу сторонам у прийнятті взаємоприйнятного рішення [6, с. 65].

Таким чином, медіація - це добровільний процес перемиріння сторін, з участю третьої сторони - медіатора, який допомагає сторонам вирішити спір. А також, медіатор не несе відповідальність за рішення, до яких прийдуть сторони, а тільки організовує процес, в цьому і є відмінність медіації від суду, де рішення приймається суддею. Головна мета медіації - щоб всі сторони були задоволені результатом перемиріння і конкретне вирішення спору виходило з бажання учасників.

Намагаючись знайти згадку про перше застосування медіації в історії, багато авторів цитують Біблію, а також указують, що вирішення спорів вождями племен в Африці, медіація в Китаї або система вирішення спорів рабинами в європейській культурі існували тисячі років [7, с. 226]. Також, важливим є те, що протягом усієї історії розвитку інституту примирення був тісно пов'язаний з становленням третейського суду, а на ранніх етапах вони становили один єдиний процес.

В історії України також можна виявити тенденції, пов'язані з несудовими способами вирішення спорів. Так, у Запорізькій Січі важливі збори, зокрема військові ради, відбувалися у вигляді кола. Обговорення питань на колі тривало доти, доки громада не приходила до консенсусу, прийнятого для всіх її членів [8, с. 45].

У XV-XVI ст. на території Руського воєводства були поширені процедури «полюбовного примирення» за участі суперарбітра, які застосовувалися для вирішення конфліктів між шляхтичами [9, с. 45]. Таким чином, інститут примирення (медіації) в Україні існував, підтвердженням цього є історичні факти.

Сучасна медіація пов'язана з рухом, що почався в США в 1970-х роках, в Австрії і у Великобританії в 1980-х, а в 1990-х набув поширення вже в більшості систем цивільного права країн Європи [5, с. 161].

Імовіріше, інститут примирення (медіація) широко впроваджуватиметься в Україні коли буде прийнято відповідний Закон «Про медіацію». На нашу думку, медіація є найважливішим інструментом, що допоможе як в роботі адвокатів, суддів так і в роботі юристів. У нас є такий інструмент за допомогою якого ми можемо вирішувати конфлікти, але важливо встановити та розробити найкращий шлях їх розв'язання.

Дуже важливо визначити яким чином медіатори можуть допомогти вирішити спір. Існують різні підходи, погляди, пропозиції щодо механізмів здійснення медіації. Зокрема, вони повинні діяти в межах Конституції, законодавства, але коли ми поглянемо на причини конфлікту ми виявимо, що багато залежить від медіатора. Такі якості як розуміння, повага повинні бути притаманні медіатору. Сама медіація є той ресурс який покликаний допомогти знайти шляхи вирішення конфлікту і допомогти знайти відповіді на питання - «Чому власне виник конфлікт, і якими є інтереси кожної із сторін у певній справі, чи можливо знайти спільне рішення?». Важливо наголосити, що це допоміжний, а не єдиний інструмент, саме

додатковий, який застосовується поруч з основними у судовому процесі, разом з різноманітними засобами судового впливу і той засіб який ми сьогодні впроваджуємо має застосовуватися у ситуаціях коли в справі існують тиск та напруження. Саме в таких випадках медіація для обох сторін є доцільним засобом вирішення конфлікту.

У зв'язку з цим, можна виділити причини низької популярності медіації в Україні: історичні (відсутність традиції звертатися за послугами спеціалістів, які не вказують сторонам «що» і «як» слід робити, а вимагають від сторін самим домовитись і знайти вихід з ситуації мирним шляхом, і їх рішення буде цілком враховувати обидві сторони); інформаційні (нестача інформації про нові соціальні технології та нові техніки в соціологічній практиці); кадрові (нестача кваліфікованих спеціалістів – посередників, які вміють не оцінювати і не диктувати, а координувати та допомагати; економічні (небажання розкривати комерційну інформацію стороннім людям; небажання або відсутність можливості платити за послуги спеціаліста; відсутність чітких критеріїв, які дозволяють оцінити матеріальні втрати при конфліктах); юридичні (використання інших способів вирішення конфліктів); психологічні (недовіра до можливостей спеціаліста посередника).

Альтернативним способом вирішення спорів є медіація - техніка ведення переговорів за допомогою третьої нейтральної сторони (медіатора). Медіатор не є суддею чи арбітром, – він не судить і не виносить жодних рішень, він нейтральний по відношенню до сторін конфлікту проте саме від нього залежить результат порозуміння, отримання найвигіднішого варіанту вирішення спору, який задовольнить обидві сторони. Важливим є те, що вибір медіатора здійснюється спільно та добровільно. Цінність цього способу обумовлена розв'язанням протиріч шляхом зосередження безпосередньо на інтересах сторін (опонентів спору), досягнення взаємної згоди, а не на правових позиціях або договірних правах. Сутність медіації полягає у тому, що сторони активно беруть участь у її процесі на основі діалогу, а не конфронтації як при судовому вирішенні спору. Отже, медіація із самого початку не передбачає домінування однієї сторони над іншою і забезпечує вигравш обох сторонам [10].

На нашу думку, перевагами медіації є: доступність порівняно з судом; рішення, яке приймається сторонами, задовольняє обидві сторони; гарантія безпеки комунікації (кожна зі

сторін має можливість вийти з процедури на будь-якій її стадії, і буде впевнена, що все що вона розповіла забезпечується принципом конфіденційності); економія ресурсів (час, гроші, сили); дотримання принципу свободи особистості, оскільки рішення приймається добровільно, а не нав'язується кимось; можливість роботи в незвичайних ситуаціях і при можливості планування; а також можливість особистісного росту для учасників процедури.

Основним принципом, яким керується процес медіації є добровільність. Все що відбувається на медіації залишається між сторонами і медіатором – це принцип конфіденційності. Медіатор не може представляти жодну зі сторін, вони разом вибирають медіатора зі списку який надається Центром медіації – це охарактеризовані принципи незалежності та нейтральності. Медіатор не робить власних припущень та суджень у ситуації, яка розглядається – тут діє принцип неупередженості. Також, медіація включає в себе такі принципи як: активність і самовизначення сторін медіації, рівноправність сторін та співробітництво.

Суб'єктів процедури медіації і їх правовий статус можна охарактеризувати так, що сторони – фізичні або юридичні особи, які бажають вирішити спір за допомогою процедури медіації, які виникли в цивільних правовідносинах, в тому числі у зв'язку зі здійсненням підприємницької діяльності або іншої економічної діяльності, а також спори, які виникли в трудових, сімейних та інших правовідносинах. Медіатор – незалежна фізична особа, яка пройшла спеціальне навчання, отримала певні навички, вміє вчасно і головне правильно застосовувати інструменти медіації та залучається в якості посередника у вирішенні спору, у прийнятті сторонами рішення по суті спору. Врегулювання конфлікту відбувається шляхом надання сторонам можливості вивчити всі законні способи вирішення спору, а також, медіація направлена на досягнення консенсусу.

В Україні є досвід організації навчання і професійної підготовки медіаторів: розроблено декілька варіантів як самостійних програм для навчання медіаторів, так і включених до курсу навчання у межах загальної підготовки спеціалістів гуманітарного профілю (Національний університет «Кієво-Могилянська академія» (Український центр медіації (УЦМ) започаткований при Кієво-Могилянській Бізнес Школі), Національний університет «Львівська політехніка», Національний університет «Юридична академія імені Ярослава Мудрого» та ін.), але ще не напрацьовані загальні стандарти навчання, відсутня загальна система, не

співвіднесені професійні критерії, обмежена кількість вітчизняної фахової літератури. Удосконалення потребує зміст професійної освіти фахівців з медіації [11, с. 220].

Таким чином, в Україні, на відміну від деяких зарубіжних держав, сфера медіації перебуває на стадії становлення, але вже на даний час є така можливість отримати нову, перспективну професію, яка буде допомагати вирішувати конфлікти та бути корисною у буденному житті людини. Медіація може стати професією або незамінним доповненням до основного виду діяльності. У кожному разі медіативні навички та вміння безцінні для всіх, хто стикається у своїй практиці з вирішенням конфліктів і ефективним управлінням людськими ресурсами.

Медіація не має на меті замінити суд, медіація не замість суду, а поруч із судом, і на допомогу суду. І в цьому відношенні, особливо в сучасних умовах, які склалися в Україні медіація може відіграти дуже важливу роль у вдосконаленні судової системи, і з рештою, у реалізації права людини на звернення до суду. Медіація – не альтернатива суду, а допомога вирішенню не дуже складних спорів, що дало б зняти певне навантаження з судової системи. Медіація полягає у створенні умов для того щоб сторони дійшли до певного рішення, яке задовольняло б обидві сторони. Медіація тільки тоді стане не тільки популярною а й корисною, коли вона буде здійснюватися фаховими людьми з ретельною, професійною підготовкою.

Умовно, в теорії, процедуру медіації можна поділити на: несудову, досудову і судову. Процедура медіації може проводитись :

- в несудовому порядку – у випадках коли у конфліктуючих сторін виникли ускладнення у врегулюванні спору, а наміру звертатись в суд у них немає;

- в досудовому порядку – на основі внесеної в договір або в інше юридично-обов'язкове рішення, висновок між учасниками спору, необхідності врегулюванні розходжень шляхом застосування процедури медіації;

- в рамках судового процесу – у випадку коли сторони мають право на будь-якій стадії судового процесу перервати процес і звернутися до процедури примирення, а суд зобов'язаний запропонувати сторонам процедуру медіації.

Фрідріх-Йоахім Мемель, медіатор, тренер, головуючий суддя адміністративного суду м. Гамбурга (Німеччина) у статті «Про можливість впровадження медіації в рамках діючого Кодексу адміністративного судочинства України» зазначає, що, оскільки в Кодексі адміністративного судочинства України чітко не

виписано інститут медіації, як частини судової практики, і відсутні будь-які посилання на інші кодекси, які б дозволили таке тлумачення, то залишається, мабуть, лише одна можливість - пропонувати медіацію як частину адміністративної діяльності судів [5, с. 165].

Рада Європи пропонує Україні за допомогою рекомендацій реформувати законодавство, а саме:

- Рекомендації щодо медіації в сімейних справах Rec (98);

- Рекомендації щодо медіації в кримінальних справах Rec (99)19;

- Рекомендації щодо медіації в цивільних справах Rec (2002)10;

- Рекомендації щодо альтернативного судового розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами – приватними особами (адміністративні справи) Rec (2001) 9. Таким чином, за допомогою рекомендацій Ради Європи основні тенденції впровадження нормативно-правової бази в Україні охарактеризовано. Актуальним є прийняття відповідного закону який буде регулювати інститут примирення (медіацію).

В цілому, в Україні не існує спеціального формалізованого законодавства, що регулює здійснення медіації. Але в той же час, не існує і жодної формальної заборони з боку держави сторонам застосовувати процедуру медіації. Відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції України держава гарантує можливість кожному будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права. Отже, можемо стверджувати, що в Україні є конституційне підґрунтя здійснення медіації [12, с. 2]. На сьогоднішній день перспектива впровадження медіації доволі часто обговорюється серед науковців так і практиків, проводяться круглі столи, конференції. Тому деякі науковці зазначають, що поки відповідне законодавство не встановлене, то медіацію слід трактувати через процесуальні норми існуючої нормативно-правової бази.

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно сказати, що інститут примирення сьогодні в Україні недостатньо популярний як в інших провідних країнах світу, і суттєвим недоліком є те, що на законодавчому рівні не закріплений. Оскільки Україна молода країна в якій поступово зароджується такий інститут як медіація, доцільним було б запозичувати зарубіжний досвід і в подальшому вдосконалювати своє законодавство. Судова практика зарубіжних країн орієнтована на те, щоб більшість конфліктних ситуацій вирішувалася добровільно до судового

засідання, при цьому дозволяє суттєво економити час та фінансові ресурси.

Також, медіація має безліч переваг, такі як: доступність порівняно з судом, рішення, яке приймається сторонами, задовольняє обидві сторони, економія ресурсів, дотримання принципу свободи особистості (оскільки рішення приймається добровільно, а не нав'язується кимось) та багато інших.

Таким чином, коли в українському законодавстві буде офіційно запроваджений і вдосконалений інститут примирення (медіації), сподіваємося він буде позитивно впливати на учасників адміністративного, цивільного, кримінального й інших процесів та буде забезпечувати права учасників на примирення. Не менш важливим є й формування поваги та гарної слави серед зарубіжних країн.

Використана література :

1. Конституція України від 28 червня 1996р. №254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу [Електронний ресурс] : Закон України від 18.03.2004 р № 1629-IV. - Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>.
3. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах : Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту та Ради Європи від 21 травня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrmediation.com.ua/files/content/mediation-directive-ukr.pdf>.
4. Про концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів : Указ Президента України від 10 травня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006>.
5. Белінська О. В. Медіація - альтернативне вирішення спорів / О. В. Белінська // Вісник Вищої ради юстиції. - 2011. - № 1 (5). - С. 158-172.
6. Присяжнюк І. Запровадження медіації як форми відновного правосуддя / І. Присяжнюк // Вісник національної академії прокуратури України. - 2012. - № 2(26).- С. 65-69.
7. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах / Т. Кисельова // Право України. – 2011. - № 11-12. – С. 225-236.
8. Безпальча Р. Шляхи мирного розв'язання конфліктів у школі : [науково-популярне видання] / Р. Безпальча. - Тернопіль : Підручники і посібники, 2001. - 96 с.
9. Зазуляк Ю. Ремесло суперарбітра, шляхетські конфлікти та полюбовне замирення у Руському воєводстві початку ХХ ст. / Ю. Зазуляк // Соціум. Альманах соціальної історії. - 2007. - № 7. - С. 43-57.
10. Самойленко А. Альтернатива судовим баталіям: переговори, медіація та третейський суд. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.npp.com.ua/articles/articles/1991.html>.
11. Бортнікова А. Г. Щодо правового статусу медіатора / А.Г.Бортнікова // Порівняльно - аналітичне право. - 2015. - № 4. - С. 219 - 222.
12. Гайдук А. В. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні Часопис Академії адвокатури України.2013. - №19 (2). - С.1-4.